

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NDE BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ ALANINDAKİ REFORM GİRİŞİMLERİ

Reform Initiatives in the Field of Information and Communication Technologies in the Islamic Republic of Iran

Öz

Kapalı ekonomiye sahip İran, birçok alanda kendi olanakları ölçüsünde kapasitesini geliştirmeye ve dış dünyaya karşı gücünü pekiştirmeye çalışmaktadır. İran'da bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bu çabaya örnek gösterilebilir. İran, 1970'lerden itibaren bilişim sektöründe planlı bir altyapı geliştirme politikası izlemiştir. Sistematik olarak uygulanan yaptırımlara karşı mücadele etme ve rejimin güvenliğini koruma güdüsü, İran'da ağ tabanlı uygulamaların ulusal ölçekte kurulması girişimlerini desteklemiştir. E-devlet uygulamalarını her sektörde yaygınlaştırmayı hedefleyen Bilgi ve İletişim Teknolojileri Planı (TAKFA), reform girişimlerinden en kapsamlı olanıdır. Bu programı takip eden süreçte Milli İnternet Ağı Projesi (SHOMA) başlatılmıştır. Bugün İran'da uluslararası alanda yaygın kullanılan Facebook, Twitter gibi platformlar yerine ulusal ölçekte geliştirilen alternatif yerli uygulamalar kullanılmaktadır. Bu çalışmada İran'da bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yapılan reformlar, ülkenin kendine özgü politik koşulları ve toplumsal reflexler temelinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: İran İslam Cumhuriyeti, E-devlet, Bilgi ve İletişim Teknolojileri, TAKFA, SHOMA.

Abstract

With its closed economy, Iran has been trying to develop its capacity in many areas within its possibilities and to maintain its power against the outside world. Developments in information and communication technologies in Iran can be cited as an example of this effort. Iran carried out a planned infrastructure development policy in the IT sector after the 1970s. The reflex to combat systematically imposed sanctions and protect the security of the regime has supported national-scale web-based implementation initiatives in Iran. The Information and Communication Technologies Plan (TAKFA), which aims to expand e-government applications in every sector, is the most comprehensive reform initiative. In the process following this program, the National Internet Network Project (SHOMA) was started. In Iran, alternative domestic applications developed on a national scale are used instead of platforms such as Facebook and Twitter, which are widely used internationally. In this study, the reforms made in the field of information and communication technologies in Iran will be analyzed based on the country's unique political conditions and social reflexes.

Keywords: The Islamic Republic of Iran, E-government, Information and Communication Technologies, TAKFA, SHOMA.

Doç. Dr. Esra DİK

Mersin Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü
esradik@mersin.edu.tr
0000-0003-0450-5172

Makale Türü :Araştırma
Makale Gönderim Tarihi :04.04.2023
Makale Revizyon Tarihi :19.04.2023
Makale Kabul Tarihi :02.05.2023

Atıf/Citation: Dik, E. (2023). İran İslam Cumhuriyeti'nde bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki reform girişimleri. *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (1) , 27-42.

Doi: 10.56400/tarsusiibdergisi.1277031

GİRİŞ

1990'lı yıllarda ivme kazanan ağ tabanlı hizmet sunumundaki baş döndürücü teknolojik yenilikler, devletin hizmet üretme biçimini ve toplumun iş yapma alışkanlıklarını kökten değiştirmiştir. Devletlerin bu değişim sürecinde bir kamu politikası olarak benimsediği e-devlet uygulamaları, kamu hizmetlerinin dönüşümünü ve toplumun dijital dünyaya uyumunu hızlandırmıştır.

E-devlet, kamu hizmetlerine ulaşmada bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması sayesinde kurumsal etkinliğin artması ve hizmete erişimin kolaylaşması anlamına gelir. Başlangıçta verimlilik üzerine odaklanan “e-devlet kamu hizmetlerini iyileştirebilir mi?” sorusu zamanla yerini “e-devlet demokrasiyi geliştirebilir mi?” sorusuna bırakmıştır. E-devlet uygulamalarının hükümet ve seçmenler arasındaki demokrasiyi iyileştirdiğini varsayanlar için en büyük umutlardan biri, toplum genelinde katılım süreçlerini iyileştirerek demokrasiyi genişletme olasılığıdır (Reece,2006: 80). Bilgi çağının içinde doğan günümüz kuşağı bilgiye doğrudan erişim ve demokratik süreçlerin işletilmesinde dijitalleşmenin gerekliliğine inanmaktadır. Ancak dijitalleşme sürecinin gelişimi tüm ülkelerde eşit bir şekilde ilerlememektedir. Devletler dijital dönüşüm konusunda istekli olsa da hızlı sonuçlar almaları bazı yapısal eksiklikler nedeniyle mümkün olmayabilir. Kurumsal ve teknik altyapı yetersizlikleri, e-devlet uygulamalarının gelişimine engel olan temel eksikliklerdir. Yine de dijitalleşme adına yatırımların, devletlerin kapasitesini olumlu yönde geliştirdiği söylenebilir.

E-devlet uygulamaları günümüzde sadece hizmetlere erişimin kolaylaşması açısından değil uluslararası ekonomi ve siyasetin çekişmeli doğası içerisinde de tartışılmaktadır. E-devlet kavramını salt teknik olarak ağ tabanlı hizmetlerin işleyişi ya da bu hizmetlerin sunumu olarak kavramamak gerekir. Bu sistem devletin, vatandaşları ile ya da özel sektörle olan ilişkisi yanında devletlerin diğer devletlerle olan ilişkilerini de kapsamaktadır (Yıldız, 2003: 305).

Bazı gelişmekte olan ülkeler uluslararası alana eklemekten ziyade kendi internet altyapısını kurmaya ve içe dönük bir dijital dönüşüm yaratmaya çalışmaktadır. Bu eğilime ilişkin en özgün örneklerden biri İran İslam Cumhuriyeti (İran)'dır. İran'da bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, uluslararası siyasetin bir konusu haline gelmiştir. Rejimin güvenliği kaygısı ve dış yaptırımların sürekliliği, İran'da internet erişiminin ulusal kaynaktan sağlanması girişimlerini tetiklemiştir. Ülke içinde reformcu-muhafazacı klikler arasındaki politika farkının bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimini etkilediği söylenebilir. İran'da dış dünyaya eklemene ve dış dünyaya karşı direnç oluşturma eğilimleri arasındaki gerilim, internet tabanlı uygulamaların gelişimine doğrudan yansımıştır.

İran'da e-devletin gelişimini araştıran çalışmalar daha çok geliştirilen ölçekler temelinde İran'ın bu alandaki ilerlemesine ve karşılaştığı temel engellere odaklanmaktadır (Rezazadeh ve Hamidi, 2011; Tohidi, 2011; Atashak ve Mahzadeh, 2008). Bu çalışmada konuya farklı bir perspektiften yaklaşılmaya çalışılacaktır. Araştırmanın amacı, İran'ın kendine özgü yapısı içerisinde dijital reform çabalarını nitel araştırma yöntemiyle analiz etmektir. Bu amaçla iki temel reform programı incelenecektir. Bunlardan birincisi İran'da e-devlet reformunun başlangıcı olarak görülen TAKFA programı; ikincisi milli internet ağı girişimi olan SHOMA projesidir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

E-devlet, kamu hizmetlerine erişim ve halka sunumunu geliştirmek için, devlet kurumları tarafından teknolojinin, özellikle ağ tabanlı internet uygulamalarının kullanımına karşılık gelir. Bir başka deyişle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin, kamu hizmetlerinin daha hızlı olarak sunulması adına kullanılmasını ifade eder.

E-devlet kavramı ve içeriği üzerine çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Sadece e-devlet literatürünü inceleyen çalışmalar kavramın gelişim süreci ve dinamiğine ışık tutmaktadır (Bannister ve Connolly, 2015). Bazı çalışmalar e-devlet uygulamalarını devlet, vatandaş ve iş dünyası arasındaki ilişkiler temelinde incelemektedir (Sharifi ve Zarei, 2004: 604). Bu ayırım genelde e-devlet yayılımını anlamak ve geliştirmekte olan ülkelere aktarmak için geliştirilmektedir.

E-devlet uygulamalarının geliştirmekte olan ülkelere transferi konusunda uluslararası kuruluşların geliştirdikleri politika metinleri önem taşımaktadır. 2002 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hazırlanan “Bench-Marking E-Government: A Global Perspective” başlıklı rapor ve ardından 2003 yılında yayımlanan “Global E-Government Survey” raporu e-devlet analizlerinde temel referans kaynaklarıdır. Bu metinler, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemenin özellikle geliştirmekte olan ülkeler için birer birer (leapfrog) atlayacakları bir sıçrama tahtası olarak görmektedir. Hizmetlerin ölçümü için model üreten ve 191 üye devleti değerlendiren raporlar, e-devletin karşılıklı etkileşimi içeren; devletten devlete (government to government (G2G)); devletten iş dünyasına (government to business (G2B)) ve devletten müşteriye / vatandaşa (government to citizen (G2C)) olmak üzere üç düzlem üzerinden ölçek geliştirmektedir. Bunlara ek olarak “Küresel E-Devlet Anketi” ile karşılaştırmalı olarak ülkeler sıralamasını; hazırlık (altyapı bakımından) ve katılma olarak iki ana göstergeye göre sunmaktadır (2003 UN Global E-Government Survey). Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından 2001 yılında bilgi ve iletişim teknolojileri uygulamalarının gelişimi önündeki sorunları azaltmak için alınan tavsiye kararları da uygulamayı doğrudan etkileyen bir diğer kaynaktır. E-devlete yönelik tehditlerin ortadan kaldırılması adına yayınlanan bu kaynakta sorunlarla başa çıkmaya yardımcı olacak somut tavsiyeler sunulmaya çalışılmıştır (Brown ve Brudney, 2004: 97-98). Bu raporları temel alarak karşılaştırmalı analiz yapan çok sayıda araştırmacı bulunmaktadır (Nawafleh vd, 2012; Basu, 2004).

Layne ve Lee (2001) tarafından geliştirilen model literatürü ölçek konusunda yönlendirmiştir. Layne ve Lee, e-devlet analizi için; (1) sınıflandırma (cataloguing), (2) işleme (transaction), (3) dikey entegrasyon (vertical integration) ve (4) yatay entegrasyon (horizontal integration) olmak üzere dört aşamalı bir büyüme modeli önermektedir. Andersen ve Henriksen’in 2006 yılında, Layne ve Lee modelini genişlettikleri “E-Government Maturity Model: Extension Of The Layne And Lee” modeli de e-devlet uygulamalarının genel seviyesinin belirlenmesinde ölçek geliştirmenin yöntemsel çerçevesini oluşturmuştur.

Ölçek geliştirerek ve bazı parametreler saptayarak ülkelerin e-devlet standartlarını belirleyen araştırmaların en büyük handikabı, özellikle geliştirmekte olan ülkelerin özgül koşullarını ihmal etmesidir. E-devlet uygulamalarının önündeki risklerin değerlendirilmesinde; politik anlamda istikrar ve rejimin niteliği, uygun yasal çerçevenin varlığı, hükümete güven, hükümetin kimliği ve ekonomik yapı gibi faktörlerin göz önünde tutulması gerekmektedir (Basu, 2004: 112). Bu nedenle başlangıçta teknolojik gelişmişlik temelinde tasarlanan bu ölçeklerin parametrelerine zamanla

ülkelerin iç ve dış siyaseti zorunlu olarak eklenmiştir. Ülkelerin bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki gelişmişlik farklarının temelinde yatan sorunların sadece teknik altyapı eksikliği olmadığı, ülkelerin karşılaştığı sınırlılıkların içsel ya da dışsal faktörler göz önünde tutularak analiz edilmesi gerekliliği kabul edilmektedir (Savoldelli, 2013; Savoldelli vd.,2014). Bu anlamda teknik, örgütsel ve çevresel faktörler üzerine yapılan çalışmalar haricinde e-devlet uygulamalarının yaygınlaşması için dinamik bir yaklaşımın benimsenmesi ve süreç odaklı yaklaşımlar geliştirilmesi önerilmektedir (Zhang vd., 2014).

2001 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı (UN DESA) tarafından iki yılda bir yayınlanan E-Devlet Araştırması, üye devletlerin e-devlet uygulamalarının gelişimini ölçmekte ve değerlendirmektedir. Değerlendirme, mutlak bir ölçüm olmanın aksine, ülkelerin birbirine göre e-devlet performansını yansıtmaktadır. 2022 yılı araştırmasına göre güçlü küme olarak adlandırılabilir ilk on beş ülkenin listesi Tablo 1'de yer aldığı gibidir.

Tablo 1. E-Devlet Gelişiminde Lider Ülkeler (2022)

Danimarka	VHEGDI ¹	1	0.9717
Finlandiya	VHEGDI	2	0.9533
Kore	VHEGDI	3	0.9529
Yeni Zelanda	VHEGDI	4	0.9432
İzlanda	VHEGDI	5	0.9410
İsveç	VHEGDI	5	0.9410
Avustralya	VHEGDI	7	0.9405
Estonya	VHEGDI	8	0.9393
Hollanda	VHEGDI	9	0.9384
Amerika Birleşik Devletleri	VHEGDI	10	0.9151
Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	VHEGDI	11	0.9138
Singapur	VHEGDI	12	0.9133
Birleşik Arap Emirlikleri	VHEGDI	13	0.9010
Japonya	VHEGDI	14	0.9002
Malta	VHEGDI	15	0.8943

Kaynak: (United Nations, 2022a).

E-devlet gelişmişlik indeksinde Danimarka ve Finlandiya ilk iki sırayı alırken onları Kore takip etmektedir. Son yıllardaki atılımlarıyla Malta da listede önemli bir yol kat etmiştir. 2022 sıralamasında İran 91. sırada yer almaktadır. Tablo 2'de yıllara göre bakıldığında İran'da e-devlet altyapısında ilerleme görülse de ülkenin politik atmosferinden kaynaklı gerilemeler yaşandığı izlenebilmektedir.

Tablo 2. Yıllara Göre İran'da E-Devlet Gelişmişlik Endeksleri

	2022	2020	2018	2016	2014	2012	2010	2008	2005	2004	2003
Sıralama	91	89	86	106	105	100	102	108	98	115	107

¹ VHEGDI: Very High E-Government Development Index- Yüksek Düzey E-Devlet Gelişmişlik Endeksi

Değer	0.64330	0.65930	0.60830	0.46494	0.45075	0.48762	0.42343	0.40670	0.38133	0.32819	0.32962
-------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

Kaynak: (United Nations, 2022b).

İran'daki e-devlet uygulamalarındaki zayıflıkların sebepleri arasında; üst düzey yöneticilerin bilinç ve tutumu, ulusal kapsamlı plan ve örgütlenme eksikliği, yasal prosedürlerin zayıflığı, altyapı sorunları ve gelişmiş teknolojilerin çekilmesindeki yetersizlikler sayılabilir. Ancak sıralama açısından gerilerde olması İran'ın bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişiminde isteksiz olduğu anlamına gelmemelidir. İran 2000'li yılların başından bu yana milli internet altyapısını kurmaya çalışmakta ve dijitalleşmede içe dönük ulusal bir politika izlemektedir. İran'da millileşme hareketi, ülkelerin kendi internet altyapısını geliştirmesi ve uluslararası şirketlere karşı bağımsızlaşması adına önemli bir örnektir. Batı ülkelerinin yaptırımına karşı refleks gösteren İran, dijitalleşme alanında bölgesel bir ağ yaratımının öncüsü olma gayreti içerisinde. Ancak ülke içerisindeki toplumsal gerginlikler nedeniyle zaman zaman Facebook ve Twitter gibi sosyal medya platformlarının kısıtlanmasından kaynaklı sansür tartışmaları devlet ile toplumu karşı karşıya getirmektedir.

Çalışmanın devamında, İran'da bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki gelişmeler; ülkenin kendine özgü politik yapısı ve dış dünyaya karşı hükümetlerin reform girişimleri ekseninde tartışılacaktır.

2. İRAN İSLAM CUMHURİYETİNDE POLİTİK YAPININ BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞİMİNE ETKİSİ

1979 yılında Ayetullah Ruhullah Humeyni öncülüğünde gerçekleşen İslam Devrimi ile İran, köklü bir rejim değişikliği yaşamıştır. Yeni yönetim biçiminin ilkeleri, Şii inancı ve İslam Hukuku temelinde, halkoyuna sunulmuş kabul edilen 1979 Anayasası ile belirlenmiştir. İran Anayasası'nın birinci maddesine göre İran'ın yönetim şekli bir İslam Cumhuriyeti'dir. Medeni, cezai, mali, iktisadi, idari, kültürel, askeri ve siyasi bütün yasalarda İslami ölçü esastır (m.4). 1979 Anayasası, Kaçarlar döneminden bu yana gelişen ve 1906 Meşrutî hareketle kökleşen Batı tipi modern kurumları (yasama/yürütme ve yargı kuvveti ve bu kuvvetlere bağlı yapılar) bünyesinde barındırırken rejimin sürekliliğini sağlayacak dini yapıları sisteme dahil etmiştir. Şii inancından gücünü alan Rehberlik- *Velayet-i Fakih* makamı ve bu makama eklenen Koruyucular Şurası (Nigehban), Meclis-i Hibregan (Hibre Meclisi) ve Düzenin Yararını Teşhis Konseyi (Mecme-e Taşhise Maslahat-e Nezam) rejime özgü dini kurumlar arasındadır. İran Anayasa'sının 113. maddesine göre, Rehberlik makamından sonra en yüksek makam Cumhurbaşkanı'na aittir. Cumhurbaşkanı, bakanlıklar ile birlikte hükümet olarak yönetimden sorumludur (Dik, 2016: 74-77).

Rejimin ana karakterini oluşturan ve sistemin üstünde kapsayıcı otorite olan dinsel yapılar ile formel yapılar İran devlet yönetiminde ikili bir iktidar yapısını ortaya çıkarmıştır. İran'da politikaları belirleyebilme gücüne sahip tek bir aktör bulunmamakta olup süreç, iç içe geçmiş ilişkiler aracılığıyla şekillenmektedir (Peseran, 2011: 14). Dini yapıların politikaların belirlenim süreçlerinde baskın bir gücü olduğu söylenebilir. Hükümetlerin bu yapıyla olan ilişkileri de dönemin genel politik havasına yansımaktadır. Reformcu hükümetler döneminde daha gerilimli ilişkiler gelişirken, dini yapılara daha yakın hükümetlerde dış dünyaya karşı ve içe dönük politikalarda daha muhafazacı eğilimler gözlenebilmektedir.

1979 İslam Devrimi'nden bu yana İran, ekonomik yaptırımlarla mücadele etmektedir. Bu nedenle küresel düzlemde gücünü korumak için birçok alanda kendi olanaklarını harekete geçirmek zorunda kalmıştır. İran'da bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bu çabanın en somut örneğidir. Ortadoğu'da birçok ülke teknoloji ihraç ederek altyapısını güçlendirmeye çalışırken, sistematik yaptırımlar İran'ın kendi internet altyapısını geliştirmesinde zorlayıcı bir etki oluşturmuştur (Abbasi vd.,2008).

Teknolojik bağımlılığın politik bir bağımlılık haline gelebileceği endişesini taşıyan İran için İslam Devrimi'nden bu yana tüm hükümetler bu konuda sorumluluk üstlenmiştir. İnternet altyapısını güçlendirme girişimleri hemen her dönemde canlı olmakla birlikte bu gücü elde etme biçimi açısından politik aktörlerin tutumlarında farklılıklar bulunmaktadır. Reformcu Muhammed Hatemi (1997-2005) ve Hasan Ruhani (2013-2021) hükümetleri çok paydaşlı ve dış aktörlere açık bir yönetim politikası izlerken, Mahmud Ahmedinejad (2005-2013) hükümeti, devletin otoritesini kuvvetlendirmek adına daha korumacı bir politika izlemiştir. Her ne kadar tutumlarda farklılıklar olsa da İran hükümetlerinin uluslararası arenada Batı ülkelerinin ve özellikle ABD'nin hegemonyasına karşı dünya kamuoyunu yönlendirme gücü elde ettiği söylenebilir. Hatemi'nin, 1998'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda öne sürdüğü "medeniyetler arası diyalog" kavramı bu anlamda önem taşımaktadır. Birleşmiş Milletler, uluslararası ilişkilerin geliştirilmesinde, çatışmadan ziyade uzlaşmanın egemen olması gerekliliğini ortaya koyan bu kavram temelinde 2001 yılını "Medeniyetler Arası Diyalog Yılı" ilan etmiştir (Lynch, 2000: 312).

2002 yılında Hatemi kapsamlı bir reform programı olan TAKFA ile e-devlet girişimlerini ulusal bir plan dahilinde genişletmeye çalışırken, yaptırımlar nedeniyle küresel ödeme sistemi dışında kalan ekonominin kötüye gidişini engelleyecek altyapı geliştirme projelerine yönelmiştir. Diğer yandan uluslararası toplumu daha adil bir teknoloji paylaşımına ikna etmeye çalışmıştır. 2003 yılında Cenevre'de düzenlenen Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi (World Summit on the Information Society –WSIS) toplantısına katılan Hatemi, küresel düzlemde gelişen siber dünyanın yeni bir diyalog düzlemi oluşturacağını öne sürmüştür. 2005 yılında Tunus'ta yapılan ikinci toplantıya katılan Ahmedinejad, Hatemiden farklı olarak, toplumu güçlendirmek yerine devletler arasındaki ekonomik güç dengesinin korunmasının öncelik taşıdığını iddia etmiştir. Sonuç itibarıyla İran, ülkeler arasındaki dijital uçurumun kapatılmasının gerekliliğini savunmaktadır. İran, başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin "Tahsisli İsimler ve Numaralar için İnternet Kurumu (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN)" gibi kuruluşlar aracılığıyla elde ettikleri kontrol gücünün ortadan kalkmasını ve tüm ülkelerin internet kaynaklarının yönetiminde eşit söz sahibi olmasını talep etmiştir. Gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere ülkelerin verdikleri destekle, Mart 2014'te Amerika Birleşik Devletleri, ICANN üzerindeki denetimini gevşeteceğini ve çok paydaşlı küresel bir topluluğa devredeceğini kabul etmiştir (Safshekan, 2017: 17). Bu gelişme İran ve diğer bölge ülkeleri için önemli bir kazanım olmuştur.

İran'ın uluslararası alanda yarattığı bu olumlu hava, 2015 yılında P5+1 ülkeleri ile (Almanya, Çin ABD, İngiltere, Rusya, Fransa) gerçekleştirilen "Kapsamlı Ortak Eylem Planı" müzakerelerine yansımıştır. Anlaşma, İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl olduğu üzerine uzlaşma sağlarken, yaptırımların kaldırılmasının da önünü açmıştır. Ancak, Donald Trump'ın ABD Başkanlık seçimini 2016 yılında kazanması ardından anlaşmanın karşısında olduğunu açıklamasıyla

birlikte İran'ın hem dış hem de kendi iç siyasetinde kriz meydana gelmiştir. Reformcu kanadı temsil eden Ruhani Hükümeti, dini Lider Hamaney tarafından İran'ın bağımsız ve devrimci ruhundan uzaklaştığı gerekçesiyle şiddetle eleştirilmiştir. Tüm bu gelişmelerden sonra 2017 yılında, dini Rehber Hamaney, kökleri çok öncesinde atılan yeni bir ekonomi politikası açıklamıştır. Hamaney'in Nevruz vesilesiyle verdiği mesajda 2017 yılı Direniş Ekonomisi: Üretim ve İstihdam yılı olarak ilan edilmiştir. Bu program, yaptırımlara karşı direnç geliştirme, yerli üretimin artırılması ve dışa bağımlılığın azaltılması misyonunu taşımaktadır. Yaptırımlarla başa çıkamayan İran, bilgi temelli ekonomi politikalarının geliştirilmesinin önemli ayaklarından biri olan ulusal internet ağının geliştirilmesi için altyapı girişimlerini bu süreçten sonra hızlandırmıştır (Dik, 2017: 364).

3. İRAN'DA İNTERNET TABANLI UYGULAMALARININ GELİŞİMİ

1970'lerin sonlarında İran'ın Ortadoğu'da birçok yabancı tedarikçinin şubelerine sahip, bilgi ve teknoloji sistemlerinde önemli bir merkez olduğu söylenebilir. İran endüstrisinde, 60'lı ve 70'li yıllarda Farsça dili destekleyen erken yazılım sistemlerinin geliştirildiği görülmektedir (Nicholson ve Sahay, 2003: 6). İran'da internet kullanımı ve altyapı güçlendirme girişimleri 1990'lı yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Başlangıçta sadece hükümet kuruluşları ve özel sektörde kullanılmaya başlanan internet zamanla halkın büyük bir kısmı tarafından kullanılabilir hale gelmiştir (Borna ve Seifloo, 2014: 133).

İran'da günümüz Bilgi ve İletişim Teknolojileri Bakanlığı'nın tarihi, ilk telefon iletişim tellerinin İran'da kurulduğu 1886 yılına kadar uzanır. Posta teşkilatı ile başlayan örgütlenme; 1906'da Posta ve Telgraf Nezareti, 1929'da Posta, Telefon ve Telgraf Bakanlığı adını almıştır. 2003 yılından bu yana Bilgi ve İletişim Teknolojileri Bakanlığı olarak kabinede yer almaktadır.

1979 yılında Ayetullah Ruhullah Humeyni önderliğinde gerçekleşen İslam Devrimi sonrasında sağlıklı bir bilişim sisteminin kurulması için Yönetim ve Planlama organizasyonuna bağlı olarak Yüksek Bilişim Şurası (Shoraye Aliye Anformatike; Iran High Council of Informatics) adlı bir yapı kurulması kararlaştırılmıştır. 1980'lerden itibaren öncelikli hedef, devletin kendi kurumları arasındaki bilgi ağını kurmak olmuştur. Üst düzey yönetim süreçlerinin bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak iyileştirilmesine yönelik bir çabanın olduğu görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamuda yaygınlaştırılması adına İran'da başlangıç düzeyindeki girişimler tarihsel olarak şu şekilde sıralanabilir (Sharifi ve Zarei, 2004: 605):

- 1984–1985: Anabilgisayar sistemlerini kullanan Başbakanlık Bilgi Yönetim Sisteminin kurulması.
- 1992: Kabine toplantılarını yönlendirecek bilgi yönetim uygulamasının geliştirilmesi.
- 1993: Yüksek öncelikli ulusal projelerin izlenmesi ve temel süreçlerin kontrol edilmesinde bilgi teknolojilerinin kullanımı için altyapı çalışmalarının desteklenmesi.
- 1993–1994: Devlet için kapsamlı bilgi ihtiyaçları analizi yapılması ve daha sonra devlet ağı olarak adlandırılacak bir elektronik iletişim ağına olan ihtiyacın belirlenmesi.
- 1995: Kabineye sunulan teklif ve önerilerin karar süreçlerinde bilgi sistemlerinin kullanılması.

➤1997: Ana hedefi ülkenin üst düzey yetkilileri ile kabine arasında güvenli ve kaliteli iletişim sağlamak olan deneysel bir özel ağ uygulamasının geliştirilmesi.

➤2001: Kabine toplantıları için gerekli bilgileri sağlamak üzere İran'ın Hükümet Ağ Planı'nın başlatılması.

İran'da bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi için esas önemli adımlar 2000'li yıllardan sonra atılmıştır. Üçüncü Kalkınma Planı (2000-2004) doğrudan bir başlığını bilgi iletişim sektörüne ayırmış, bu alanda gelişmeyi kalkınma hedeflerinden biri haline getirmiştir (Ahin,2008: 209). E-devlet uygulamalarının yaygınlaştırılması adına ilk girişim 2002 yılında Üçüncü Kalkınma Planı doğrultusunda alınan bir karar ile başlamıştır. Bu karar ile tüm kamu kurum ve kuruluşlarına 2002 yılının sonuna kadar kendi internet sitelerini kurma zorunluluğu getirilmiştir (Safari, 2019: 67). 2002 yılından itibaren İran, çok daha güçlü ve ısrarlı bir politikayla bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ve uygulanmasını bir plan dahilinde yürütme kararı almıştır. TAKFA programı olarak adlandırılan plan, kendinden önce yürütülen tüm çalışmaları bünyesinde konsolide ederek hayata geçirilmiştir.

3.1. TAKFA Planı (Barname-İ Tooseeye Karborde Fenaveri Ettallaat)

İran'da Devrim sonrasında kurulan Yüksek Bilişim Şurası, bilgi ve iletişim teknolojilerine verilen önemin bir göstergesi olarak ilk adım olmakla birlikte, H.E. Hatemi döneminde kurulan Ulusal Bilgi ve İletişim Teknolojileri Ajansı (National ICT Agency-NICTA) kurumsal düzeyde çatı bir yapı olarak reform sürecini başlatmıştır. 1999 itibarıyla çalışmalara başlayan NICTA, 2002 yılından sonra TAKFA (Iran Development and Use of Information and Communication Technology Plan) olarak anılmaya başlanmıştır. TAKFA bir reform programıdır. Amacı, bilgi ve iletişim alanındaki gelişmeleri sektör bazlı yaygınlaştırmaktır.

TAKFA Planı 3 Temmuz 2002'de Hatemi'nin kabinesi tarafından onaylanmıştır. Onayı takiben e-devletin uygulanmasına ilişkin tüm idarelerin çevrimiçi olmasını emreden yönetmelik 13 Temmuz 2002 tarihinde İran Yönetim ve Planlama Teşkilatı tarafından kabul edilmiştir. Ulusal hizmetler için bir dizin görevi göreceğ olan "Mardom" adlı bir çevrimiçi portal kurulması zorunlu tutulmuştur ("SmallMedia", 2017). 2000 yılından itibaren uygulamaların gelişimi için hukuki zemin ulusal politika metinleri ile de desteklenmiştir. Tablo 3'te görüleceği üzere 2007 yılına kadar hem planlama hem de iç hukuki düzenlemeler açısından gerekli adımlar atılmıştır.

Tablo 3. Temel Politika Metinleri

2000	Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Kalkınma Politikası
2002	Kamu Sektörü Otomasyon Politikası
2002	Kamu Sektörlerinde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımına İlişkin Genel Kurallar
2003	Kamu kurumlarında bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ve uygulanması için Bakanlık Komisyon Yönergeleri
2004	Hükümet Kuruluşları İçinde Vatandaşların ve İşletmelerin Kayıtlarının Paylaşımı ve Değişimi Planı
2005	Bakanlıkların Gizlilik Yasaları ve e-İşlemlerin Güvenliği Kılavuzu
2006	E-Hizmet Merkezleri Geliştirilmesi İçin Kılavuz
2007	E-Devlete Yönelik Ulusal Rehber

Kaynak: (Bigdelli ve Cesare, 2011: 309).

TAKFA; altyapı, e-ticaret, e-hizmet, e-egitim, ileri teknolojik meslekler şeklinde beş bileşen altında toplanmıştır. Yüksek maliyet içeren TAKFA planının hedeflerine ulaşabilmesi için ulusal bütçenin % 1'lik kısmının kullanılmasına izin verilmiştir. Ortaöğretim düzeyindeki e-egitim için 20 milyon ABD doları tahsis edilerek, tüm okulların ve üniversitelerin

internet bant genişliği ikiye katlanmıştır. Uluslararası Bilgisayar Kullanım Lisansı (ICDL) hükümet tarafından tüm devlet çalışanlarına zorunlu kılınmıştır. TAKFA'nın bütçesi 2003 mali yılında 400 milyon ABD dolarına yükseltilmiş ve TAKFA'nın önemi konusunda tüm devlet görevlileri arasında farkındalığın oluşturulması için çalışmalar sürdürülmüştür (Jahangard, 2004: 35).

TAKFA programının uygulama esasları "Yönetim Sisteminde Gelişim ve Elektronik Devlet" planı çerçevesinde hazırlanmıştır. Planlanan faaliyet ve hayata geçirilen projelerden bazıları Tablo 4'te yer aldığı şekildedir.

Tablo 4. Faaliyet ve Projeler

Faaliyet	Proje
<ul style="list-style-type: none"> •18 vilayette elektronik portal oluşturmaya çalışılmıştır. • E-Devlete geçiş için iki bin hizmet türü seçilmiş ancak öncelikle iki yüz hizmete öncelik verilmiştir. •Elektronik devlet portalının "www.İran.ir" adresi ile kurulması sağlanmıştır. •İran'ın en büyük bilim ve araştırma portalının oluşturulması için çalışma başlatılmıştır. •Kimlik ve nüfus bilgileri deposu ile GPS sisteminin oluşturulması için çalışma başlatılmıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> •Otomatik bütçeleme sisteminin yapılandırılması •Ülkenin inşaat projeleri araştırma ve planlarının sanal arşiv haline getirilmesi •Kültür ve Turizm bakanlığının enformasyon sisteminin kurulması •İnternetin milli düzeyde geliştirilmesi • Enformasyon güvenliği senedinin hazırlanması •Milli elektronik kimliği senedinin hazırlanması •Güvenlik laboratuvarının kurulması •Ülke sağlık sistemi portalının hazırlanması •İran İstatistik Merkezi Bilgi ve İletişim Teknolojileri projesinin hazırlanması •Milli Enformasyon Merkezi projesinin hazırlanması

Kaynak: (Safari, 2019: 75-77).

Reformcu ve dışa dönük yüzüyle İran'da ılımlı bir atmosfer yaratan Hatemi'nin 2005 yılında seçimleri kaybetmesi ve görece muhafazacı ve korumacı söyleme sahip Mahmud Ahmedinejad'ın iktidara gelmesinden sonra TAKFA Planına son verilmiş ve plan kapsamında kurulan birçok hedef rafa kaldırılmıştır. Ancak TAKFA'nın kaldırılmasına rağmen, e-devlet konusunda hükümetin ısrarcı tutumu sürmüştür. 2007'de Ulusal Yönetim Yasası Parlamento'dan onaylanmış ve bu yasayla yürütmeye bağlı organların bilgi ve hizmet paylaşımını kolaylaştırmak için adımlar atılacağı ifade edilmiştir ("SmallMedia", 2022).

3.2. Ulusal İnternet Ağı (SHOMA)

İran'ın internet altyapısının gelişiminde küresel yabancı şirketlerin (Siemens, Alcatel) büyük yatırımlarla rol oynadığı bilinmektedir. Ancak İran üzerinde gerçekleşen ekonomik yaptırımlar zamanla yabancı şirket yatırımlarının azalmasına sebep olmuştur. Uzun süreli yaptırımlar, milli bir internet altyapısını zorunlu kılmıştır. Ancak tek faktör bu değildir. İran'da rejime yönelik toplumsal huzursuzlukların kitlesel eylemlere dönüşmesi devlet eliyle yerli uygulamaların geliştirilmesine neden olmuştur. 2009 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimine hile karıştırıldığı iddiasıyla başlayan ve Yeşil Hareket olarak adlandırılan rejim karşıtı protestoların internet üzerinden ve sosyal medya ağları kullanılarak organize edilmesi, Hükümet ve dini Lider Hamaney tarafından dış ülkelerin iç sorunlara müdahalesi olarak görülmüştür. Facebook ve Twitter gibi platformlara yasak getirilirken, protestolar sonrasında devletin kontrolü altında yerli uygulamaları destekleyecek alt yapı geliştirme çalışmaları hızlanmıştır.

Temelleri 2010 yılında atılan ve Beşinci Kalkınma Planından itibaren hazırlıkları başlayan milli internet altyapısı çalışmalarında bazı temel hedefler ortaya konmuştur. Bu hedefler; ülke bilgi ağının ulusal çapta genişlemesi, üretim güvenliği, elektronik yönetim ve kontrolün genişletilmesi, yerel içerik üretiminin teşvik edilmesi, bilgiye dayalı ekonominin teşvik edilmesi, yeni iş fırsatlarının yaratılması, ülkede internet erişiminin genişletilmesi olarak sıralanmıştır ("SmallMedia", 2017).

Hasan Rouhani'nin 2013 yılında cumhurbaşkanlığına seçilmesinden sonra ulusal bazlı internet altyapısının geliştirilmesi adına 2014 yılında, "Elektronik Hizmetlerin İcra Organları Tarafından Geliştirilmesi" ile ilgili bir yönetmelik kabul edilmiş, ardından "İdari ve Teknik Kriterler Yasası" onaylanmıştır. Yasa, devletin ürettiği hizmet kümelerine dayalı olarak on dört çalışma grubu tanımlamıştır. 1) Sanayi ve Ticaret, 2) Sağlık, 3) Uluslararası İlişkiler, 4) İçişleri, 5) Sosyal ve Kültürel, 6) Enerji, 7) Çevre, Doğal Kaynaklar ve Tarım, 8) Refah ve Sosyal Güvenlik, 9) Hukuk, 10) Ekonomi ve Finans, 11) Güvenlik ve Kriz Yönetimi, 12) Bilgi ve İletişim, 13) Ulaşım ve Kentsel Gelişim ve 14) Eğitim ve Araştırma (Tajardoon, Shalmani ve Habibi, 2016: 1216- 1218).

İran'ın ılımlı Cumhurbaşkanı Hassan Rouhani, Ulusal İnternet Ağı projesini, İran'ın siber güvenliğinin ayrılmaz bir parçası olarak çerçeveleyerek girişimi "ülkenin bağımsızlığının kilit bileşenlerinden biri" olarak nitelendirmiştir. 2016 yılının ağustos ayında tamamlanan Ulusal Bilgi Ağı "SHOMA" adı ile tanıtılmıştır. Ulusal Bilgi Ağı'nın açılış töreninde konuşan İshak Cihangiri, İran halkının özgürce bilgi ve enformasyona ulaşması gerektiğini ve bu konuda her şeyin şeffaf olmasının gerektiğine vurgu yapmıştır ("Parstoday", 2016).

SHOMA, devletin kurumsal kapasitesini (government to government/devletten devlete), devletin özel sektörle ilişkilerini (government to business/devletten özel sektöre) ve devletin toplumla ilişkilerini (government to citizen/devletten topluma) internet tabanlı olarak geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda; İran merkezli işletmeler ve finansal hizmetler için altyapı, sağlık, vergilendirme, sosyal yardım gibi alanlarda e-devlet uygulamalarının güçlendirilmesi, üniversite ağlarının oluşturulması ve İran'da yaygın olarak kullanılan sosyal medya uygulamaları ve e-posta hizmetlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Bowen ve Marchant, 2015:23).

2017 yılından bu yana SHOMA bu hedeflerde önemli yol kat etmiş ancak henüz istenen düzeye ulaşamamıştır. 2022 yılında Ulusal İnternet Projesi'nin son durumu hakkında bilgi veren Bakan Zarepur, "SHOMA" projesinin yüzde 53'lük kısmının tamamlandığını ifade etmiştir. Yine açıklamalarında 35 milyon kişinin yerli sosyal medya uygulaması kullandığı bilgisini vermektedir ("İran İletişim Başkanından "Ulusal İnternet Projesi" Açıklaması", 2023).

İran'da uluslararası alanda yaygın olarak kullanılan internet uygulamalarına karşılık yerli uygulamaların yaygınlaşması, SHOMA projesinin temel hedefi olmuştur. Bu amaçla, aşağıda yer alan uygulamalar Facebook, Instagram ve Youtube gibi sık kullanılan platformların alternatifi olarak kurulmuştur.

Tablo 5. İran’da Alternatif Yerli Ağ Uygulamaları

Uluslararası Uygulamalar	İran Uygulamaları
Facebook	Cloob(Chat) // Facenama
YouTube	Aparat
Firefox/Google Chrome	Webgozar (web tarayıcı)
Instagram	Lenzor
Google Play	Cafe Bazaar
Google	Parsijoo
App Store	Sibche

Kaynak: (Iranian Internet Infrastructure and Policy Report, 2014: 3).

Cloob ve Facename yerel olarak üretilen iki popüler sosyal ağdır. Cloob, şu anda İran'ın çevrimiçi ekolojisinde aktif olan en eski yerli sosyal medya sitesidir. Her iki web sitesi de içeriklerin devlet tarafından onaylandığı ve İslami değerler çerçevesinde hareket edecek 'temiz' ve 'güvenli' platform olarak tanımlanmaktadır. Facenama, Facebook'a rakip olarak 2011 yılında kurulmuştur. Aparat, 2011'de piyasaya sürülen YouTube'un bir benzeridir. Hükümet, Aparat'ı bir video paylaşım platformu olarak tanıtmaya çalışsa da kısmen onu kullanan orijinal içerik yaratıcılarının olmaması nedeniyle, şimdiye kadar sınırlı bir başarı elde etmiştir. Lenzor ise Instagram benzeri bir fotoğraf paylaşım uygulamasıdır. Web tarayıcısı olarak kurulan Webgozar, Firefox/Google Chrome gibi tarayıcılara alternatif olarak kurulmuştur. Parsijoo da Google'a alternatif arama motorudur. Cafe Bazaar ve Sibche, uygulamaların indirildiği Google Play, Appstore benzeri sanal marketlerdir (“Iranian Internet Infrastructure and Policy Report”, 2014: 5-11).

Yerel şirketlerin desteklenerek devlet eliyle internet altyapısını geliştirme çabalarına karşı İran'da güçlü bir toplumsal muhalefet olduğu söylenebilir. Devletin doğrudan kontrolü altındaki bu şirketlerin internet ağına ve toplumun internete erişimine müdahale edeceği endişesi yaygındır (Çahmutoğlu, 2021: 5-7).

İran'da protestoların yoğunlaştığı dönemlerde Facebook ve Twitter gibi web sitelerine erişimin kısıtlanması sansür tartışmalarını canlı tutmaktadır. 2021 yılında gündeme gelen “Siber Alan Kullanıcılarının Haklarının Korunması ve Önemli Çevrimiçi Hizmetlerin Düzenlenmesi Yasası” temel hak ve hürriyetlerden biri olan iletişim hakkının kısıtlanması gerekçesiyle tepkiyle karşılanmıştır. Tasarının, Instagram, Twitter, Facebook, WhatsApp, Telegram ve Gmail gibi uluslararası platformlara erişimi engellerken, Google Chrome ve Yahoo gibi arama motorlarının kullanımına sınırlama getireceği iddia edilmektedir (Salami, 2022). Ancak yoğun protestolar nedeniyle tasarının askıya alınmasına karşın İran Yüksek Siber Uzay Konseyinin, Yüksek Düzenleme Kuruluna yaptığı atamalar ve yayınladığı direktiflerle üstü örtük olarak tasarıda yer alan maddeleri hayata geçirdiğine yönelik eleştiriler sürmektedir (Esfandiari, 2022).

SONUÇ

İran'ın 1990'lı yıllardan itibaren iletişim ve bilişim sektörüne önemli maddi kaynak aktardığı ve bu alanda gelişmeyi bir kalkınma hedefi haline getirdiği söylenebilir. İran'da bilgi ve iletişim teknolojilerindeki girişimler, reform programları temelinde planlı bir şekilde ilerlemiştir. İlk kapsamlı adımlar 2000'li yıllardan sonra atılmıştır. 2002 yılında Hatemi kabinesi tarafından kabul edilen TAKFA Planı, tüm kamu kurumlarında hizmetlerin çevrimiçi yürütülebilmesi için geliştirilen ilk büyük reform girişimidir. Büyük ölçüde başarıya ulaştığı görülmektedir. Ancak, İran'da formel hükümet yapıları karar alsa da dini lider ve ona bağlı yapılar tarafından onaylanmayan hiçbir düzenleme yürürlüğe giremez. Bilgi

ve iletişim alanında her ne kadar reformcu yenilikler getirilse de İran'da dış baskılara karşı direnme ve rejimin sürekliliğini koruma endişesi politikaları baskılayabilmektedir. Reformcu ve dışa dönük politika izleyen Hatemi'nin 2005 yılında seçimleri kaybetmesi üzerine iktidara gelen görece muhafazacı ve korumacı söyleme sahip Mahmut Ahmedinejad, TAKFA planına son vermiştir.

Dijitalleşme konusunda içe dönük ve millileşme tartışmaları, Ahmedinejad'ın ikinci dönemde yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesi sürecinde başlamıştır. 2009 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimine hile karıştırıldığı iddiasıyla başlayan Yeşil Hareket protestoları sırasında sosyal medya ağları kullanılarak olayların organize edilmesi, Facebook ve Twitter gibi platformlara yasak getirilmesi ile sonuçlanmıştır. Protestolar sonrasında devletin kontrolü altında yerli uygulamaları destekleyecek alt yapı geliştirme çalışmalarına hız verilmiştir. Kökleri 2010 yılında atılan milli internet ağı projesi SHOMA projesi 2017 yılında tanıtılmış ve yerli uygulamalar bu proje çerçevesinde finanse edilmiştir. TAKFA planı, ülkede e-devlet uygulamalarının yaygınlaşmasını hedeflerken, Ulusal İnternet Ağı Projesi SHOMA reformları bir adım öteye götürerek internet altyapısını dış dünyanın baskısına karşı millileştirmiştir.

Kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi sürecini hızla tamamlayan İran, gündelik yaşamda halkın büyük ölçüde kullandığı Facebook, Instagram gibi sosyal medya uygulamalarının yerli versiyonlarını yaratmıştır. Dışa bağımlılığın azaltılması açısından İran'ın bu girişimleri bulunduğu bölgede de uzun vadede diğer ülkelere referans olacaktır. Ancak bu olumlu gelişmelerin yanında bilgi ve iletişim politikalarına karşı yükselen eleştiriler de göz önünde tutulmalıdır. Toplumun izole edilmesi ve Facebook, Twitter gibi platformların yasaklanarak dış dünyayla ilişkisinin kesilmesi eleştirisi ülkede protestolara sebep olmaktadır. Doğrudan devlet kontrolü altındaki yerel şirketler tarafından kurulan alternatif yerli uygulamaların kişisel hesapların izlenmesi ve denetlenmesinde bir araç olarak kullanacağı endişesi sürmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbasi, A., Niaraki, A., ve Dehkordi, B. (2008). A review of the ICT status and development strategy plan in Iran. *International Journal of Education and Development using ICT*, 4(3), 143-154.
- Ahin, T. (2008). İran İslam Cumhuriyetinde kamu yönetimi.(Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atashak, M., Mahzadeh, P. (2008). E-government status in Iran (TAKFA Plan case study). *World Applied Sciences Journal*, 4(2), 12-20.
- Bannister, F., Connolly, R. (2015). The great theory hunt: Does e-government really have a problem?. *Government Information Quarterly*, 32(1), 1-11.
- Basu, S. (2004). E-government and developing countries: an overview. *International Review of Law, Computers & Technology*, 18(1), 109-132.
- Bigdeli, A.Z., de Cesare, S. (2011). Barriers to e-Government service delivery in developing countries: The case of Iran. içinde: Carugati, A., Rossignoli, C. (eds) Emerging themes in information systems and organization studies. Physica-Verlag HD. https://doi.org/10.1007/978-3-7908-2739-2_24
- Borna, T., Seifloo, A. (2014). Electronic government, its environmental and social effects: case of Iran. *Journal of Planning*, 24(3), 131-138.
- Bowen, K., Marchant, J. (2015). Internet censorship in Iran: Preventive, interceptive, and reactive. B. Robertson ve J. Marchant (Ed), *Revolution decoded: Iran's digital landscape* içinde (ss. 15-27). <http://smallmedia.org.uk/revolutiondecoded>.

- Brown, M. M., Brudney, J., L. (2003). Learning organizations in the public sector? A study of police agencies employing information and technology to advance knowledge. *Public Administration Review*, 63(1), 30-43.
- Brown, M. M., Brudney, J., L. (2004). Achieving advanced electronic government services: Opposing environmental constraints. *Public Performance & Management Review*, 28(1), 96-113.
- Çahmutoğlu E. (Mart 2021). İran'ın Siber Gücü, İram Yayınları, https://www.researchgate.net/publication/350545148_Iran%27in_Siber_Gucu.
- Dik, E. (2016) "Merkezi Devletin Oluşumu ve Anayasal Gelişmeler", *İran Toplum, Devlet ve Siyaset*, Der: Burak Tangör, Ankara: TODAİE, 69-139.
- Dik, E. (2017). A new way in economy policies of Islamic Republic of Iran: the doctrine of resistance economy. Aydın M., Pınarcıoğlu N.Ş., Uğurlu, Ö. (ed) içinde: Current debates in public finance, public administration & environmental studies (ss.361-371). London: IJOPEC Publication.
- Esfandiari G. (9 Eylül 2022). Iran Accused of Secretly Implementing Controversial Draft Internet Bill. <https://www.rferl.org/a/iran-internet-bill-controversy-secretly-implementing/32026313.html>.
- Gilaninia, S., Mousavian, S. J., Hanifi, E., Omidi, S., Seighalani, F. Z. (2012). E-government development process in Iran. *J. Basic. Appl. Sci. Res*, 2(3), 2865-2871.
- Hanafizadeh, P., Khosravi, B., Badie, K. (2019). Global discourse on ICT and the shaping of ICT policy in developing countries. *Telecommunications Policy*, 43(4), 324-338.
- İran iletişim Başkanından "Ulusal İnternet Projesi" Açıklaması". (2023, Şubat 24). *Tesnim Haber Ajansı*, İran
- Jahangard, N. (2004). TAKFA Iran's Road to Knowledge-based Development, Ministry of Science, Research and Technology Iranian Information and Documentation Center (Research Center), Proceedings of the Meeting workshop on. Tahran.
- Layne, K., Lee, J. (2001). Developing fully functional E-government: A four stage model. *Government information quarterly*, 18(2), 122-136.
- Lynch, M. (2000). The Dialogue of Civilisations and International Public Spheres. Millennium: *Journal of International Studies*, 29(2), 307-330.
- Nawafleh, S., Obiedat, R., Harfoushi, O. (2012). E-government between developed and developing countries. *International Journal of Advanced Corporate Learning (IJAC)*, 5(1), 8-13.
- Nicholson, B., Sahay, S. (2003). Building Iran's software industry: an assessment of plans and prospects. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*, 13(1), 1-19.
- Peseran E. (2011), *Iran's Struggle for Economic Independence-Reform and counter reform in the Post-Revolutionary Era*, New York: Routledge.
- Reece, B. (2006). E-government literature review. *Journal of E-Government* 3(1): 69-110
- Rezazadeh, F., Hamidi, N., Rezazadeh, Z. (2011). A SWOT and PEST analysis of e-Government in Iran. *5th. Symposium on Advances in Science and Technology, Reference Number 38: 1-9*.
- Safari, M. Y. (2019). Yerel yönetimlerde yeni medya uygulamaları ve halkla ilişkiler bir örnek olay olarak Tebriz büyükşehir belediyesi internet sitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Safshekan, R. (2017). Iran and the global politics of internet governance. *Journal of Cyber Policy*, 2(2), 1-20.
- Salami M. (20 Mart 2022). Iran's So-Called "Protection Bill" is an Excuse for Internet Control. <https://insidearabia.com/irans-so-called-protection-bill-is-an-excuse-for-internet-control>.
- Savoldelli, A. (2013). Measuring the public value of e-government: the eGEP2. 0 model. *Electronic Journal of e-Government*, 11(2), 373-388.
- Savoldelli, A., Codagnone, C., Misuraca, G. (2014). Understanding the e-government paradox: learning from literature and practice on barriers to adoption, *Government Information Quarterly*, 13(1), 63-571.
- Sharifi, H., Zarei, B. (2004). An adaptive approach for implementing e-government in I.R. Iran. *Journal of Government Information*, 30(5), 600-619.

- Small Media, Iranian Internet Infrastructure and Policy Report. (2014). <http://bit.ly/2H3G8XH>.
- Tajardo, M. G., Manzuri Shalmani, M. T., ve Habibi, J. (2016). A knowledge flow framework for e-government in Iran. *Information Development*, 32(4), 1216-1227.
- Tohidi, H. (2011). E-government and its different dimensions: Iran. *Procedia Computer Science*, 3, 1101-1105.
- United Nations (2002). Bench-marking e-government: a global perspective. <https://digitallibrary.un.org/record/3868821>
- United Nations (2003). *Global e-government survey*. <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/reports/un-e-government-survey-2003>.
- United Nations (2022a). *UN E-Government Knowledgebase: E-Government Development Index*. <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data-Center>
- United Nations (2022b). *UN E-Government Knowledgebase: E-Government Development Index / Iran (Islamic Republic of)*. <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/79-Iran-Islamic-Republic-of>
- Yıldız, M. (2003). Elektronik (e)-devlet kuram ve uygulamasına genel bir bakış ve değerlendirme. M.Acar (Ed). *Çağdaş kamu yönetimi / içinde* (ss.305-327). Ankara: Nobel Yayınları.
- Zhang, H., Xu, X., Xiao, J. (2014). Diffusion of e-government: A literature review and directions for future directions. *Government Information Quarterly*, 31(4), 631-636.

EXTENDED SUMMARY

Studies examining the development of e-government in Iran generally focus on the progress of the country in this field and the main obstacles it faces, based on the scales developed by international organizations. In this study, the subject was approached from a different perspective. This study aims to analyze the digital reform efforts in the field of information and communication technologies in Iran based on the country's unique political conditions and social reflexes. For this purpose, two main reform programs in Iran will be examined. The first of these is the TAKFA program, which is seen as the beginning of the e-government reform in Iran; The second is the national internet network initiative SHOMA project.

E-government means the use of information and communication technologies in reaching public services, thus both increasing institutional efficiency and facilitating access to services. Initially focused on efficiency, "Can e-government improve public services?" The question of "Can e-government develop democracy?" is left to the question. The research seeks answers to three basic questions. Firstly, under which conditions did the developments in the field of information and communication technologies emerge in Iran? Secondly, why did the nationalization trend develop? Moreover, why do political reactions continue despite progress in technology in Iran?

There are many studies on the concept and content of e-government. Studies examining only the e-government literature shed light on the development process and dynamics of the concept. Some studies examine e-government applications based on relations between government, citizens, and the business world. This distinction is generally developed to understand the spread of e-government and transfer it to developing countries. In general, the literature on e-government, which will help to form the conceptual framework, has been reviewed and an examination has been made about what the developing literature on developing countries draws attention to. Policy texts developed by

international organizations are important for the transfer of e-government applications to developing countries. For this reason, international and national policy texts were also examined.

The developments in the field of information and communication technologies in the period after the Islamic Revolution in Iran were investigated. Policy documents and reform plans were analyzed by considering two main reform initiatives. In contrast to the internet applications that are widely used in the international arena in Iran, domestic applications are also examined.

Today, e-government applications are discussed not only in terms of facilitating access to services but also in the contentious nature of international economy and politics. As a result of the research, it has been seen that Iran which has shown a reflex against the sanctions of Western countries, is to be the pioneer of creating a regional network in the field of digitalization, and the reforms it has carried out in the name of digitalization will also inspire developing countries. However, censorship debates arising from the restriction of social media platforms such as Facebook and Twitter from time to time due to social tensions within the country bring the state and society into confrontation. It can be said that Iran has transferred significant financial resources to the communication and informatics sector since the 1990s and has made development in this field a development goal. Initiatives in information and communication technologies in Iran have progressed in a planned manner based on reform programs. The first comprehensive steps were taken after the 2000s. The TAKFA Plan, adopted by the Khatami cabinet in 2002, is the first major reform initiative developed to enable online services in all public institutions. The national internet network SHOMA project, whose roots were laid in 2010, was introduced in 2017 and domestic applications were financed within the framework of this project. Under the control of the state, infrastructure development activities to support domestic practices have accelerated. While the TAKFA plan aimed to spread e-government applications in the country, the National Internet Network Project SHOMA took the reforms one step further and nationalized the internet infrastructure against the pressure of the outside world.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Finansal Destek | Financial Support: Esra DİK, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | *Esra DİK who is the author has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.*

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Çalışmanın tamamı yazar tarafından yürütülmüştür. | *The entire study was conducted by the author.*

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | *No conflict of interest or common interest has been declared by the author.*

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | *The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.*

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Yazar, makalenin tüm süreçlerinde Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nden başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | *The author declares that he/she complies with the scientific, ethical, and quotation rules of Tarsus University Journal of The Faculty of Economics and Administrative Sciences in all processes of the paper and that he/she does not make any falsification of the data collected. In addition, he/she declares that Tarsus University Journal of The Faculty of Economics and Administrative Sciences and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than Tarsus University Journal of The Faculty of Economics and Administrative Sciences.*